

TÜRKİYE'NİN YAKIN HAVZASINDAKİ

DEVLET İÇİ ÇATIŞMALARIN ANALİZLERİ

DERLEYENLER

Ertan EFEGİL

Esra PAKIN ALBAYRAKOĞLU

GÜNDÜĞAN YAYINLARI

**Türkiye'nin Yakın Havzasındaki
Devlet-içi Çatışmaların Analizleri**

DERLEYENLER:

Ertan EFEGİL / Esra PAKİN ALBAYRAKOĞLU
Gündoğan Yayınları / www.gundogan.com

Disraeli'ye göre dünyada iki türlü insan vardır:

“Sorun çözen insan, kendisi sorun olan insan.”

**TÜRKİYE'NİN YAKIN
HAVZASINDAKİ
DEVLET-İÇİ ÇATIŞMALARIN
ANALİZLERİ**

DERLEYENLER

Ertan EFEGİL
Sakarya Üniversitesi

Esra PAKİN ALBAYRAKOĞLU
İstanbul Esenyurt Üniversitesi



GÜNDOĞAN YAYINLARI

**Türkiye'nin Yakın Havzasındaki
Devlet-içi Çatışmaların Analizleri**

Gündoğan Yayınları: 15.397

Sosyoloji/Siyaset Dizisi: 05.113

Yayıncı: Eren Gündoğan

Düzeltili: Döndü Salman

Teknik hazırlık: Gündoğan Yayınları

(Tuğba Tuğçe Gündoğan)

Kapak Düzenleme: Mehmet Cemal Arpacı

© Gündoğan Yayınları

Birinci Baskı: Eylül 2015

Baskı, Cilt: Metin Copy Plus / Artı Dijital & Baskı Merkezi
Cağaloğlu/İST.

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 16847

ISBN: 978-975-520-326-3

Gündoğan Yayınları / www.gundogan.com

Ticarethane Sok. T. Kuşoğlu İşhanı No.:41/30

Cağaloğlu / İSTANBUL – 0 535 542 27 07

Tel: 212 519 94 83 - Belgegeçer: 212. 519 94 83

e-mail : gundoganyayinlari@gmail.com

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmeksizin kitabın tamamı veya bir kısmı hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

7

TEORİK YAKLAŞIM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

- Devlet-içi Çatışmalara Yönelik Teorik Yaklaşımlar
Ertan EFEGİL 17
- Çatışma Analizi: Hak-temelli Stratejik Barış Modeli
Nezir AKYEŞİLMEN 39

ÖRNEK OLAYLAR:

ORTA DOĞU VE ORTA ASYA

- Kürt Çatışmasının Çatışma Haritalaması Yöntemi ile Analizi / **Sezai ÖZÇELİK** 77
- Suriye İç Savaşı'nın Değerlendirilmesi
Göktürk TÜYSÜZOĞLU 105
- İkinci Körfez Savaşı'ndan Günümüze Irak: Aktörler ve Çıkar Çatışmalarının Analizi / **Zafer AKBAŞ** 139
- İran İslam Cumhuriyeti'nde Reformcu-Muhafazakâr Çatışması ve Çözüm Önerileri / **Hazar VURAL** 173
- Başka Bir Yol Var: İsrail-Filistin İçin Bir Çatışma Çözümü Modeli / **Bezen Balamir COŞKUN** 197
- Devlet Eliyle Mezhepçilik: Bahreyn'deki Çatışmayı Anlamak / **Esra PAKİN ALBAYRAKOĞLU** 219
- Orta Doğu'da Mezhepsel İkilem: Sünni-Şii Çatışmasının Sıcak Zemini Yemen / **Murat ERCAN** 245
- Afganistan'ın Dönüşüm Çabaları
Yavuz CANKARA 269

KUZEY AFRİKA

- Toplumsal Olaylar Sonrasında Yeniden Yapılandırılmaya Çalışılan Tunus / **Pınar ÖZDEN CANKARA** 293
- Mısır'da Müslüman Kardeşler-Müesses Rejim Çatışmasının Arka Planı / **İrfan Kaya ÜLGER** 317
- Baskıcı Kaddafi Rejiminden Aşırı Kutuplaşmaya Kayan Ülke: Libya / **Ertan EFEGİL** 349
- Arap Baharı'nın Ortasında Ama Çatışmanın Kıyısında Bir Ülke: Cezayir / **Pınar ÖZDEN CANKARA** 373

BALKANLAR

- Çatışma Çözümü Bağlamında Kosova Sorununun Değerlendirilmesi / **Sibel AKGÜN** 403
- Kolektif Güvenlik, Önleyici Barış Gücü Konuşlandırma ve Makedonya Çatışması Analizi / **Sezai ÖZÇELİK** 429

DONMUŞ ÇATIŞMALAR

- Kıbrıs Sorunu ve Çözüm Olasılıkları
Özlem DEMİRTAŞ BAGDONAS / Azuolas BAGDONAS 459
- Ukrayna Krizi'nin Stratejik-Diyalog Modeli Çerçevesinde Analizi / **Şerife ÖZKAN** 485

EKONOMİK VE ÖRGÜTSEL BOYUT

- BM ve NATO'nun Devlet-içi Çatışmalarda Rolü
Yavuz CANKARA 521
- Çatışmalarda Uluslararası Örgütlerin Rolü: Kosova Örneği / **Erjada PROGONATI** 555
- Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Bölgesel ve Jeopolitik Dönüşümün İktisadi İzduşümü / **İlhan GÜLLÜ** 585

- DEĞERLENDİRME 637
- EK 645
- YAZARLAR HAKKINDA 651

İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN GÜNÜMÜZE İRAK: AKTÖRLER İLE ÇIKAR ÇATIŞMALARININ ANALİZİ

Zafer AKBAŞ¹⁸²

GİRİŞ

Irak, 2003 ABD müdahalesi sonrasında siyasal, sosyal, ekonomik ve askerî açıdan çöküşe uğramıştır. Devrik lider Saddam Hüseyin döneminde var olan düzen, tamamen yerle bir edilmiştir. Bu nedenle ABD askerleri, 2011 sonunda Irak'ı terk ederken, geride yıkık bir devlet bırakmıştır.

Irak'ta, ABD müdahalesi sonrası federal bir yapı kurulmuştur. Ülkenin toprak bütünlüğü geçmişe kıyasla daha büyük bir tehdit altındadır. Terör, etnik köken ve mezhep odaklı çatışmalar, ekonomik yetersizlikler, sosyal ve siyasal sorunlar gündelik yaşamın bir parçası hâline gelmiştir. Ülkede devlet inşa süreci devam ederken, devletin varlığına yönelik tehditler mevcudiyetini korumaktadır.

Şiilerin uzun yıllar uzak tutuldukları ülke yönetimini ele geçirmeleri, Kürtlerin tarihte hiç olmadıkları kadar güçlü olmaları, Sünnilerin ise eski "ihtişamlı" günlerini özler hâle gelmeleri, günümüz Irak'ın en net görüntüsüdür. Kürtler ile Şiiler arasında, alan hâkimiyetinden ekonomik ve siyasal boyuta varan çatışma ve çekişmeler, Irak'taki kargaşa ve güvensizliği beslemeye devam etmektedir.

¹⁸² Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Irak ekonomisinin can damarını oluşturan petrol kaynakları üzerinde yaşanan çatışmanın ciddiyeti ve büyüklüğü, ulusal birlik ve bütünlüğe her geçen gün daha çok zarar vermektedir. Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin (IKBY) petrol yatakları üzerinde giderek artan hâkimiyeti Irak Merkezi Hükûmeti'ni endişelendirse de, bu endişe bölünmeye doğru yönelmiş bir Irak manzarasını değiştirmemektedir.

Irak'taki çatışmalara dair, Sünni, Şii ve Kürt aktörlerden başka yeni bir aktör olarak DEAŞ'ı da (İŞİD) hesaba katmak gerekmektedir. DEAŞ, özellikle 2014'te Irak'ın stratejik açıdan en önemli kenti olan Musul'u ele geçirdikten sonra, uluslararası kamuoyunun dikkatini üzerine çekmiştir. Bu iç aktörlere ABD, AB, Türkiye ve İran gibi dış aktörlerin de eklenmesiyle Irak'taki devlet-içi çatışmanın analizi daha karmaşık hâle gelmiştir.

Bu çalışmada söz konusu aktörler arası çatışmalar Stratejik-Diyalog Modeli ile incelenecektir. Bu modele göre sorun tanımlama sürecine dâhil edilen ana konular; bütçe krizi, yer altı kaynaklarının paylaşımı, alt yapı sorunları ve benzeri unsurlardan oluşan ekonomik sorunlar, dâhili aktörler arası etnik ve mezhepsel temelli çıkar çatışmalarından oluşan iktidar mücadelesi ile dış aktörlerin çıkar çatışmalarından kaynaklanan siyasal nüfuz mücadelesidir. Çatışmaların çözümü noktasında strateji olarak Sünni, Şii ve Kürt kesimlerinin birbirleriyle ve dış aktörlerin bunlarla olan diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerinin niteliği esas alınmıştır.

IRAK SORUNUNDA ÇATIŞAN AKTÖRLER VE ÇATIŞMA NEDENLERİ

Çalışmanın bu kısmında soruna taraf olan iç ve dış aktörler ele alınacaktır. Bu aktörlerden çatışmanın asıl önemli ve etkili olanları iç aktörlerdir. Bu nedenle iç aktörlerin çatışma nedenlerine, önemine binaen ayrı bir başlık altında yer verilmiş; ardından dış aktörlere odaklanılmıştır.

Devlet-içi Aktörler

Irak'ta; Şiiler, Sünni Araplar, Kürtler, Türkmenler ve DEAŞ örgütü, devlet-içi çatışan aktörler olarak ifade edilebilir. Ancak bunlardan Türkmenler, siyasal güçleri itibarıyla diğerleriyle kıyaslanamaz düzeyde zayıf durumdadır. Bunda Türkmenlerin nüfus bakımından azlığı dışında, siyasal birlik oluşturmamaları da etkindir. Ayrıca Türkmenler, mezhepsel ve siyasal tutum olarak da homojen değillerdir.

Irak'ta Araplar ve Şiilerden sonra üçüncü temel unsur konumundaki Türkmenler, 2,5 ila 3 milyon civarındadır. Telafer, Musul, Erbil, Kerkük, Tuzhurmatu ve Bedre'ye kadar uzanan şerit üzerinde dağınık olarak yerleşik olan Türkmenler, ABD'nin çekilmesinden sonra Irak'ta yaşanan siyasi anlaşmazlık ve güvenlik sorunlarından en çok zarar gören kesimdir. Ayrıca Irak'taki tartışmalı bölgeler ve güvenlik bakımından sorunlu olan bölgelerin çoğunluğu da Türkmen bölgeleridir.¹⁸³ Bütün bu unsurlar, Türkmenleri devlet-içi aktörler arasında etkisiz kıldığı için ayrı bir başlık altında incelenmemiştir.

Şiiler

Nüfus bakımından Irak'ın %60'tan fazla bir kısmını oluşturan Şiiler; Türkmen, Kürt, Fars ve Arap gibi farklı kökenlere sahiptir. Şiiler, tarih boyunca nüfus bakımından çoğunluk olmalarına rağmen, yakın zamana kadar iktidar olamamışlardır. Bu duruma son vermek isteyen Şiiler, 1920 ve 1991'de iki büyük isyan çıkarmış, ancak olumlu bir sonuca varamamıştır.¹⁸⁴ Şiiler, Irak'ta başat güç olma hedefine 2003 ABD müdahalesi sayesinde ulaşmıştır. ABD, girdiği "Irak bataklığından" çıkmak için nüfusun çoğunluğunu oluşturan

¹⁸³ Atilla Sandıklı, Ali Semin ve Tuğçe Ersoy Öztürk, *İkinci Körfez Savaşı'nın 10. Yılında Irak*, BİLGESAM Rapor No 55, 2013, s.5.

¹⁸⁴ Emin Salihi, "Orta Doğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi", *Bilge Strateji*, Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011, s. 198.

Şiiilerin desteğine ihtiyaç duyarak, iktidarı onlara teslim etmiştir. Ancak ABD'nin bu tercihi, bir dizi çatışmayı da günümüze taşımıştır.

Şiiiler, iktidarı elde ettikten sonra, farklı etnik köken ve mezhep mensupları ile çatışma içinde olmuşlardır. Ülke kaynaklarının toplumun tüm kesimlere adil dağıtımını sağlamayan, iktidar olanaklarını paylaşmaya yanaşmayan ve Irak'ı, özellikle Başbakan Maliki (2006-2014) gibi Şii yöneticiler eliyle İran'a bağımlı kılan Şiiiler, Irak'ın gerek devlet-içi gerekse yabancı aktörlerle olan ilişkilerine zarar vermiştir. Nitekim yeni Irak Yönetimi'nin Şii yanlısı tutumu, ulusal ve uluslararası aktörlerle olan çatışmayı tırmandırmıştır. Irak Başbakanı Maliki, genelde dış çevreler tarafından Şii yanlısı politikalar izlemekle suçlanmıştır. Benzer suçlamalar, Irak içinde de Kürt ve Sünni kesimlerce sıklıkla dile getirilmiştir.

Maliki, Irak Meclisi'ne 28 Kasım 2011'de düzenlenen bombalı saldırıların ardında Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık El Haşimi'nin korumalarının olduğunu iddia etmiş, korumaları teslim etmeyen Haşimi hakkında da tutuklama kararı çıkartmıştır. Ankara, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye sığınan Haşimi'yi desteklemiştir. Bunun üzerine Maliki'nin güdümündeki Şii çevreler, Haşimi'nin şiddet eylemlerinin arkasında Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan destekli Sünni bloğun olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁵ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Maliki'nin Şii yanlısı politikaları gerek Sünnilerden gerekse Irak ile ilişkileri bulunan diğer aktörlerden tepki almıştır. Şiiilerin Irak üzerindeki başat etkisi, günümüzde de devam etmektedir.

Sünniler

Saddam döneminde Bağdat rejimi ile mücadele hâlinde olan Şii ve Kürt gruplar, Saddam'ın devrilmesiyle birlikte merkezi hükûmeti

¹⁸⁵ Seda Kırdar, "Erbil-Bağdat-Ankara-Washington Fay Hatları", *TEPAV*, Ağustos 2012, http://www.tepav.org.tr/.../13452865152.Erbil_Bagdat_Ankara_Washingt on (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2015), s. 2.

kontrol etmeye başlamışlardır. Böylece uzun yıllar Irak'ın iktidar elitini oluşturan Sünniler, günümüzde sistem dışında bırakılmıştır. Irak, siyasi ve idari yapılanmanın 2003 sonrası ilk dönemlerinde; Sünni üçgeni denen bölgenin Sünnilere, Basra ve Necef içinde yer alan bölgenin Şiilere ve kuzeyinde yer alan bölgenin de Kürt gruplara verildiği federal bir yapıya dönüşmüştür. Sünni Araplara verilmesi planlanan bölgelerin petrol gibi gelir getiren kaynaklardan yoksun olması, Sünnilerin muhalefetini artırmıştır.¹⁸⁶ Sünni üçgeni olarak adlandırılan; Bakuba (üçgenin Doğu tarafı), Bağdat (Güney) ve Anbar'ın merkezi olan Ramadi'den (Batı) oluşan alan, Sünni direnişçilerin ABD işgalcilerine karşı en ciddi çatışmaları yürüttüğü alandır.

ABD'nin Irak'ı işgaline karşı en sert direnişin yaşandığı bölgeler, Sünni Arapların yaşadığı bölgelerdir. Irak'taki eylemci gruplar, Baas Partisi'nin örgütlü oldukları anlaşılan dış destekli üyeleridir. Ayrıca ABD işgaline karşı mücadelede ön plana çıkan bir diğer unsur da, El Kaide bağlantılı olduğu iddia edilen Ebu Musab Zerkavi'dir. ABD, Zerkavi'yi yakalamak adına başta Felluce olmak üzere, pek çok Sünni yerleşim yerine operasyonlar düzenlemiş ve her biri ayrı bir katliama dönüşen bu operasyonlar neticesinde binlerce Sünni öldürülmüştür.¹⁸⁷ Esasen DEAŞ'ı ortaya çıkaran en önemli nedenlerden biri de, ABD'nin işgal sonrası Sünni Araplara yönelik izlediği bu tür orantısız politikalarıdır.

ABD'nin Irak işgaline tepki veren Sünniler, uzun yıllar boyunca mücadele etmiştir. Saddam Hüseyin'in 2003'te Sünni bölgesinde yakalanması ve 2006 yılı Aralık ayı sonunda Kurban Bayramı sabahı

¹⁸⁶ Ferhat Pirinççi, "2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma", *İkinci Orta Doğu Semineri: Dünden Bugüne Irak*, Cilt II, 27-29 Mayıs 2004, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, s. 497.

¹⁸⁷ İhsan Şerif Kaymaz, "Arap Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 1, 2005, s. 19.

idam edilmesi de Sünni kesimin, ABD dışında, Kürtlere ve özellikle de Şii kesime olan tepkisini artırmıştır.

Saddam sonrası dönemde Sünniler ile diğer kesimler arasındaki çatışmalar devam etmiştir. Günümüzde de Şii iktidarların ve Kürtlerin, Sünni Araplara yönelik dışlayıcı ve ötekileştirici tutumu, taraflar arası çatışmaları beslemeye devam etmektedir.

Kürtler

Irak'ta Kürt kesiminin önde gelen temsilcileri, Celal Talabani önderliğinde uzun yıllar mücadele eden, sosyalist eğilimli Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ile Mesut Barzani'nin liderliğini yaptığı Kürdistan Demokrat Partisi'dir (KDP). Bunların dışında, İslami Birlik Partisi ve İslami Cemaat'in de belli bir oy potansiyeli vardır. Goran Hareketi (Değişim), 2013 Kuzey Irak Parlamento seçimlerinde KDP'den (%35,85) sonra en çok oy alan (%23) ikinci partidir. ABD işgali sonrası KDP ve KYB, Kuzey Irak'ı beraber yönetme konusunda anlaşmışlardır.

KYB'den ayrılarak kurulan Goran Hareketi'nin, Tahran ve Şii ağırlıklı Bağdat Hükûmeti ile iyi ilişkileri vardır. Kürt taraflar arasında varılan uzlaşmaya göre, KDP, Kürt Bölgesi Başbakanlığını; KYB ise Irak Cumhurbaşkanlığını almaktadır. Şiiler ise, Merkezi Hükûmet Başbakanlığını yürütmektedir. Talabani'nin hastalanması ve 2014'te Cumhurbaşkanlığı süresinin de dolmasıyla birlikte, Irak'ta en etkin güç olarak KDP kalmıştır. Goran Hareketi, KDP, KYB ve İslami partiler arasındaki siyasi rekabet ve çatışma varlığını devam ettirmektedir. Barzani'nin başkanlık süresinin dolacak olması, Kürt tarafları arasındaki çatışmayı artırmaktadır. Bütün bu unsurlar göz önüne alınca, DEAŞ'a karşı oluşturulan Kürt birliğinin sorunsuz olmadığı da anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Irak'ta 2003 sonrası güçlü bir İKBY ve büyük güç kaybı yaşamış bir merkezi hükûmet doğmuştur. Kürtler, bu yeni federal yapıda siyasi, ekonomik ve askerî açılardan mevzi kazanmıştır. Bu durum, Kürtlerin taleplerini ve tutumlarını beslerken, Şii ve Sünni

kesimlerin Kürtlere yönelik tepkisini artırmıştır. Kürt yetkililer, Amerika tarafından Irak'ta kurulan düzen içinde kendilerine düşen rolleri askerî komutada, üst düzey memurluklarda ve seçilmiş hükûmetlerde oynamışlardır. Bu dönemde Kürt liderler buldukları önemli pozisyonlarda Kürt Bölgesi'ni daha da kuvvetlendirecek koşulları sağlamaya çalışmışlardır.¹⁸⁸

Kürt Bölgesi, hızla enerji sektöründe önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Burada sıfırdan bir enerji sektörü oluşturan Bölgesel Hükûmet, Exxon Mobil gibi uluslararası petrol şirketleriyle altmışın üzerinde gaz ve petrol anlaşması imzalamıştır. IKBY, Bağdat'a hesap vermeden ekonomik bağımsızlığını koruma noktasında kendi enerji sektörünü oluşturmak istemektedir.¹⁸⁹

Barzani yönetimindeki IKBY, Irak'ta zayıflayan merkezi yönetimi kâğıt üzerinde tanıyor gibi görünse de, pratikte ABD'nin desteğiyle bağımsız bir devlet gibi hareket etmektedir. ABD ve AB gibi küresel aktörlerin destekleri, Kürtleri bağımsızlık için cesaretlendirmektedir. İran, Türkiye ve diğer bölgesel ve küresel aktörlerin karşı tutumu ise Kürtlerin bağımsızlık hareketlerini sınırlamaktadır. Ancak Kürt tarafının söz konusu talebi; küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde bir çatışma nedeni olmaya devam edecektir. Ayrıca Kürtlerle Merkezi Yönetim arasındaki petrol sorunu ve bütçe krizi de varlığını devam ettirmektedir. İhtilafli bölgeler meselesi de şimdilik beklemededir.

¹⁸⁸ Uluslararası Kriz Grubu, *Iraq and The Kurds: The High-Stakes Hydrocarbons Gambit*, Middle East Report No 120, 19 Nisan 2012, <http://www.crisisgroup.org/.../120-iraq-and-the-kurd> (Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2015), s. 3.

¹⁸⁹ Bilal A. Wahab, "Iraq and KRG Energy Policies: Actors, Challenges and Opportunities", The American University of Iraq Sulaimani, <http://auis.edu.iq/sites/default/files/WahabIRISReport.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015), s. 30-31.

Irak ve Şam Devleti (DEAŞ)¹⁹⁰

ABD işgali sonrasında meydana gelen güç ve iktidar boşluğu; yeni aktörlerin doğmasına, mevcut aktörlerden bazılarının güçlenmesine, bazılarının da zayıflamasına neden olmuştur. Bu aktörlerden en önemlisi, şüphesiz kendini “Irak ve Şam İslam Devleti” (İŞİD/DEAŞ) olarak tanıtan örgüttür. Örgüt, en temel, söylemle Irak’ta devlet-içi ve devlet-dışı aktörleri birleştiren bir unsur olmuştur. Tüm aktörler, DEAŞ’a karşı birleşmiştir. Ancak bu durum, taraflar arası sorunları çözmemiştir. DEAŞ, Irak ulusal bütünlüğünü tehdit etmektedir.

Irak ve Şam İslam Devleti’nin (İŞİD/DEAŞ) 10 Haziran 2014’te Musul’u işgal etmesi, Irak siyaseti ile dış dengeler açısından çok önemlidir. Irak bölgesel bir güç olmamasına rağmen, Orta Doğu’daki pek çok gelişmede etkili konumdadır. DEAŞ’ın Irak’ta kontrol ettiği bölgelerin jeopolitik önemi ve kaydettiği ilerleme, bölgesel ve küresel dengeleri etkilemektedir.¹⁹¹ Irak ve Suriye’de günümüzde yaşanan çatışmalar, birer vekâlet savaşı örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı savaşçılar, temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarının ya da ideolojilerinin bir gereği olarak bölgede alan hâkimiyeti kurmaya çalışmaktadırlar. Bu durum gün geçtikçe daha da karmaşık bir hâl almaktadır. DEAŞ da bu kargaşadan beslenmektedir.

¹⁹⁰ Örgüt kendini Irak ve Şam İslam Devleti (Türkçe kısaltma İŞİD) olarak tanımlamaktadır. Örgüt uygulamalarının İslam ile bağdaşmamasından dolayı, kavramdan İslam sözcüğünün çıkarılması tarafımızca da doğru bulunmaktadır. DEAŞ, Devlet’ül Irak ve’s Şam’ın kısaltmasıdır. İngilizce yazışmalarda ise ad-Dawlah al-Islamiyah fi’l Iraq wa ash-Sham’ın kısaltması olarak DEASH kısaltması kullanılmaktadır. Sonuç olarak DAİŞ veya DEAŞ’ın “Devlet’ül İslamiyye fi’l Irak ve’s Şam” olan örgüt adı kullanımında “İslam” kelimesi çıkarılarak DEAŞ tercih edilmiştir.

¹⁹¹ Ali Semir, “Irak’ta Abadi Hükümeti’nin İç ve Dış Siyasetinin Geleceği”, *BİLGESAM Analiz/Orta Doğu*, No 1166, 20 Kasım 2014, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20141124421166.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Haziran 2015), s. 1.

Yabancı savaşçılar, geçmiş çatışmalarda olduğu gibi bugün de, DEAŞ ve El Nusra gibi radikal terörist gruplarla iş birliği hâlinindedir. Batılı yabancı savaşçıların birçoğu, önemli askerî deneyime sahiptir. Çok sayıda Avrupalı, dil bariyerine rağmen çıkarları doğrultusunda bu gruplara dâhil olmaktadır. Batılı güvenlik servislerine göre, Irak ve Suriye'deki çatışmalara katılım, geçmişteki Afganistan, Irak, Somali ve diğer vakalara göre daha fazladır. Bunun en temel sebepleri ise seyahat imkânlarının artması, savaşçıların yeni ve farklı motivasyonları, sosyal medya ve iletişimin kuvvetlenmesi olarak görülmektedir.¹⁹²

DEAŞ, kontrolü altındaki bölgelerde temel insan haklarını ihlal etmektedir. DEAŞ, kendisine bağlılık yemini etmeyen ve isteklerine uygun hareket etmeyenleri çok ağır şekilde cezalandırmaktadır. Bu cezalandırmalar, sistematik bir şekilde devam etmektedir.¹⁹³ ABD öncülüğünde DEAŞ'a karşı oluşturulan uluslararası koalisyonla 60 ülkenin destek vermesine rağmen, operasyonlar beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Irak'ta, Haziran 2014'ten bu yana, sadece terör olayları değil aynı zamanda insani bir kriz de yaşanmaktadır. DEAŞ'ın Musul'un kontrolünü ele geçirmesiyle birlikte, ülkede 2,7 milyon insan evini terk etmek zorunda kalmış, 13 bin kişi hayatını kaybetmiş ve 28 bin kişi de yaralanmıştır.¹⁹⁴

¹⁹² Daniel Byman ve Jeremy Shapiro, "Be Afraid. Be a Little Afraid: The Threat of Terrorism from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq", <http://www.brookings.edu/...iraq.../be-afraid--web.p> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2015), s. 9.

¹⁹³ UNAMI/OHCHR, *Report on the Protection of Civilians in Armed Conflict in Iraq: 6 July-10 September 2014*, http://www.ohchr.org/.../UNAMI_OHCHR_POC_Re (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2015), s. 5.

¹⁹⁴ Ali Semin, "Irak'ta IŞİD'le Mücadelenin Başarıya Ulaşması Mümkün mü?" *BİLGESAM Analiz/Orta Doğu* No 1208, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20150421561208.pdf> (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2015), s. 4.

DEAŞ, Irak'ın geleceğini etkileyebilecek bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. DEAŞ'ın Irak'taki varlığının kısa vadede son bulması beklenmemektedir. Irak'ta devlet inşa sürecinin tamamlanmamış, devlet-içi çatışmaların devam ediyor ve güç ve otorite boşluğunun çözülmemiş olması, DEAŞ'ın elini kuvvetlendiren unsurlardır.

Soruna Taraf Dış Aktörler ve Çatışma Nedenleri

ABD

ABD, hegemonik gücünü sürdürmenin bir aracı olarak Irak'ı işgal etmiştir. ABD'nin Irak'ı işgali, Vietnam'dan sonra en çok eleştiri alan müdahalelerdendir. Orta Doğu'da oyun kurucu aktör olan ABD, Irak'taki düzeni geri döndürülemeyecek şekilde bozmuştur. İkinci Körfez Savaşı sonrasında küresel, bölgesel ve devlet-içi aktörlerle iş birliği ve çatışma içeren ilişkiler kurmuştur. Ancak bu ilişkilerin bölgesel barış ve istikrardan ziyade, çatışma ve istikrarsızlığa neden olduğu görülmektedir. Petrole olan ihtiyaç, Irak'ı ABD için vazgeçilmez kılmaktadır. ABD'nin Irak müdahalesinin en önemli sebeplerinden biri, petroldür. Irak'ın bölgesel ve küresel denklem içindeki yeri, ABD müdahalesinin bir diğer gerekçesidir.

ABD, Irak müdahalesi sonrası, ulus inşa sürecini başlatmıştır. Ancak bununla beraber, dost ve düşman ayırımına dayanan güvenlik öncelikli politikalar uygulamaya başlamıştır.¹⁹⁵ ABD'nin 2003 sonrası Irak'ta oluşturduğu siyasi kurgunun etnik ve mezhepsel temel üzerine oturması yerleşmeyi artırmıştır. Böylelikle, yerel güç odakları ortaya çıkmıştır. ABD'nin işgal sonrasında Sünnilerin iktidardaki etkisini azaltarak, Şiiler ve Kürtlerle yaptığı ittifak; Sünnilerin dışlanmasına

¹⁹⁵ Zafer Akbaş, *Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Ankara, Barış Kitap, 2011, s. 240-242.

neden olmuştur.¹⁹⁶ Bu tutum, Irak'ta uzun yıllar sürecek olan çatışmalara zemin oluşturmuştur.

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB) Irak sorununda esasen ABD ile çatışan taraf olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD Saddam Yönetimi'nin uzlaşmaz tutumunu, kitle imha silahlarını ve terörle mücadeleyi bahane ederek Irak'a müdahale etmek isterken; AB bunların gerçekçi olmadığını ileri sürerek, 2003'teki askerî müdahaleye karşı çıkmıştır. Bu tutum farklılığı, taraflar arası çatışmanın dayanağını oluşturmuştur. AB içinde Almanya ve Fransa müdahale karşıtı; İngiltere gibi AB içinde "Truva Atı" olarak nitelenen ve ABD'ye yakın politika izleyen ülkeler ise müdahale yanlısı tutum izlemiştir.

Irak'ın işgali ve sonrasında yaşanan istikrarsızlık ve iç karışıklık, AB'nin enerji politikalarını olumsuz etkilemiştir. Avrupa'nın petrol ihtiyacının üçte birinin, doğal gaz ihtiyacının ise %40'ının Rusya tarafından sağlandığı bir dönemde, Rusya'ya olan bağımlılık artmıştır. En çok enerji tüketen bölgelerden biri olan Avrupa'nın, enerji ithalatında kaynak çeşitliliği oluşturmasının şart olduğu düşünüldüğünde, Irak'ın AB için önemi ortaya çıkmaktadır. İşgal sonrası dönemde önemli petrol alanları ve rafinerileri tamamen koalisyon güçlerinin eline geçmekle birlikte, İngiltere dışındaki önemli Avrupa ülkeleri bu alanlara girememiştir. Fransa'nın Saddam döneminde yapmış olduğu petrol anlaşmaları iptal edilmiş, BM'nin 1483 sayılı Kararı'na dayanan petrol ihracatına yönelik yaptırımlar kaldırılmış ve ihracat hakları koalisyon güçlerine verilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Bilgay Duman, "Irak Merkezi Hükümeti ve IKBY Çekişmesi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 62, s.2.

¹⁹⁷ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II*, Temmuz 2007,

AB'nin 2003 müdahalesine karşı çıkması, ABD'nin Saddam sonrası Irak'ın inşasında AB'yi dışlamasına neden olmuştur. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere, İngiltere dışındaki AB ülkeleri, ABD'nin Irak işgaline karşı çıktıkları için ABD tarafından enerji, altyapı, güvenlik ve ticaret alanlarındaki imkânlardan yararlandırılmamıştır.

“Ekonomik dev; siyasi cüce” olarak adlandırılan AB'nin Irak'taki gelişmelerde siyasi aktör olarak pek de etkili rol üstlendiği ifade edilemez. AB ülkeleri, başta kendi aralarında siyasal bütünlüğü sağlayamadıkları için dış politikada da birlikte hareket edememekte ve ortak tutum sergileyememektedir. Bu durum etkisini Irak müdahalesi ve sonrasındaki süreçte de göstermiş, AB bu nedenle ekonomik ve siyasi olarak Irak'ta varlık gösterememiş ve Irak'ın iç ve dış sorunlarının çözümünde etkin bir rol oynayamamıştır. Ancak Irak sorunu, ABD ile AB arasında bir çatışma nedeni olmaya devam etmiştir.

Türkiye

Türkiye, bölgenin en önemli güçlerinden biri olarak istikrarlı bir şekilde Irak'ın toprak bütünlüğünden yana tavır koymuştur. Irak ile olan tarihi, siyasi ve sosyal bağları, Türkiye'yi Irak'a yönelik temkinli bir politika izlemeye yönlendirmektedir. Irak'ın parçalanmasıyla çıkarları en fazla etkilenecek ülkelerden biri de, Türkiye'dir. Irak'ta konuşlanmış bölücü terör örgütü PKK'nın varlığı da Türkiye ile Irak ilişkilerini dinamik bir yapıya dönüştürmüştür. Ayrıca bölgenin istikrarsızlığı da, Türkiye-Irak ilişkilerine etki eden bir diğer önemli unsurdur.

Türkiye-Irak ilişkilerinin önemli bir eksenini Irak'ta yaşanan gelişmeler oluştururken; benzer şekilde, özellikle ABD ve İran'ın

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271232024r5640.Riskler_ve_Firsatlar_Kav_saginda_Irak_in_Gelecegi_ve_Turkiye.pdf (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2015), s. 56.

bölgedeki varlığı ve izledikleri politikalar, Türkiye'nin tutumunu da etkilemektedir. Bu müdahale, Türk iç politikasında ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. ABD'ye toprakları üzerinden Irak'a müdahale etme izni vermeyen Türkiye, ABD ile ilişkilerini uzun yıllar tamir edememiştir.¹⁹⁸ Benzer şekilde Türkiye ile İran arasında da soruna dair rekabet yaşanmıştır. Günümüzde bu rekabet devam etmektedir. Irak'ın fazlasıyla İran etkisi altına girmesi, Türkiye-Irak ilişkilerine olumsuz yansımıştır.

Kuzey Irak ile Türkiye arasındaki ilişkilerde ABD'nin etkisi oldukça belirleyicidir. ABD, Kürtlerle yakın ilişki içinde olmayı çıkarları için vazgeçilmez görmektedir. ABD'nin Kürt kesimine yönelik tutumu, zaman zaman Türkiye'de kuşku meydana getirmiştir. Bunun en belirgin örneğini, Çekiç Güç uygulaması oluşturmaktadır. Bir diğer örnek de, PKK'nın Irak ve Suriye'deki varlığıdır. ABD, DEAŞ ile savaşması nedeniyle PKK'yı desteklerken, Türkiye ise PKK'nın güçlenmesini kendisi için bir tehdit olarak görmektedir.

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler, zaman zaman bölücü terör örgütünün Irak topraklarında konuşlanması ve Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanmasından ötürü Bağdat Yönetimi'nin duyduğu rahatsızlıkla olumsuz etkilenmiştir. İki ülkenin çıkarları arasındaki çatışma hâlen varlığını sürdürmektedir.

2012 yılında Türkiye ile Irak arasında üç kriz yaşanmıştır. Bunlardan ilki Nuri El Maliki'nin yargılanmak üzere geri istediği Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık El Haşimi'ye Türkiye'nin destek çıkararak sığınma hakkı vermesi; ikincisi, Şii temelli politikalar izleyen Maliki'nin İran'la yakınlaşarak Suriye'deki Esad Yönetimi'ni desteklemiş olması ve üçüncüsü de, Türkiye'nin Kürt Bölgesel Yönetimi ile petrol ticareti yapmasının Bağdat Yönetimi'ni rahatsız etmesidir. Maliki söz konusu ticareti, "egemenlik haklarının ihlali" olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Zafer Akbaş, *Irak Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, s. 268-270.

¹⁹⁹ Ali Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi",

Türkiye, Irak'la arasında sorun olan Tarık El Haşimi ve bazı yardımcılarının idama mahkûm edilmesi olayını, Maliki'nin Sünni Araplar üzerinde otorite kurma çabası ve ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamak için hayati bir unsur olan Sünni Arapların sistem içindeki mevcudiyetine yönelik bir darbe şeklinde değerlendirmiştir. Maliki ise Türkiye'nin söz konusu tutumunu, kendi iktidarı açısından bir tehdit olarak algılamıştır.²⁰⁰

Geçmiş çok eskilere dayanan ekonomik ve sosyal ilişkiler, coğrafi yakınlık ve günümüzde Irak'ta yaşanan siyasal olaylar, Irak-Türkiye ilişkilerini etkilemektedir. Irak'ta sınırlara dair haritanın yeniden çizilmek istenmesi, Türkiye'de kabul görmemektedir. DEAŞ ve PKK gibi terör örgütlerinin Irak'taki varlığı, Irak-Türkiye ilişkilerini çıkmaza sürüklemeye devam etmektedir. Türkmenlerin yaşadığı sorunlar da, Türkiye'yi Irak sorununun bir parçası yapmaktadır.

İran

İran, 1979 İslam Devrimi sonrasında ABD'nin ilişkilerinin en kötü olduğu ülkelerden biri olmuştur. İki ülke, birbirlerini hemen her vesileyle suçlamıştır. Ancak ABD'nin 2003 müdahalesi sonrasında Irak'ta iktidarı Şii'lere vermesi, İran'ı Irak üzerinde oldukça etkili hâle getirmiştir. Ayrıca P5+1 ülkeleriyle İran arasındaki nükleer pazarlıkların başarıyla sonuçlanması, İran'ı daha da önemli bir aktör konumuna yükseltmiştir. Bu gelişme, hâlihazırda Irak üzerinde büyük etkisi olan İran'ın nüfuz alanını daha da genişletmiştir.

Irak'ta Amerikan askerlerinin çekilmesi sonucunda oluşan boşlukla birlikte patlak veren Suriye krizi de, İran'ın etkisini

<http://www.alibalci.sakarya.edu.tr/sites/alibalci.sakarya.edu.tr/file/1384990062-Irak2012.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2015), s. 122.

²⁰⁰ Nazlı Üstün, "Türkiye-Kuzey Irak İlişkileri ve Ekonomik Yansımaları", Konya Ticaret Odası, <http://www.kto.org.tr/d/file/turkiye-%E2%80%93-kuzey-irak-iliskileri-ve-ekonomik-yansimalari.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2015), s. 1.

artırmıştır. Tahran, Maliki Yönetimi ve Şii gruplar ile olan ilişkisini aşama aşama güçlendirmiştir. Tahran, 2013 yılında Suriye krizinin bir iç çatışmaya dönüşmesiyle birlikte Irak'a olan ilgisinin daha fazlasını Suriye'ye göstermiş, Suriye'nin kendileri için kırmızı çizgi olduğunu vurgulamış ve Esad rejimini korumaya başlamıştır.²⁰¹

İran'ın bölge liderliği hedefi ile Şii yanlısı tutumu, bölgesel rekabeti ve çatışmayı artırmaktadır. ABD'nin Irak işgali, İran'ı daha da güçlü ve etkin kılmıştır. Her şeyden önce, en önemli rakibi olan Irak saf dışı kalmıştır. Bunun dışında, Irak ile olan ilişkileri rakiplikten müttefikliğe dönmüştür. Aynı zamanda Rusya ve Çin'i arkasına alan ve ABD ile sorunlarını çözmüş bir İran, Türkiye'nin de dâhil olduğu bölgesel aktörlerle olan ilişkilerinde avantaj sağlamış durumdadır. Bu gelişmeler de, çatışma nedeni olarak değerlendirilmektedir.

IRAK SORUNUNDA ÇATIŞMALARIN FARKLI BOYUTLARI

Çalışmanın bu bölümünde, devlet-içi aktörler arasındaki temel çatışmalar ve dayanakları incelenmiştir. Irak'ta devlet-içi aktörler arasındaki çatışmalar, petrol kaynaklarının kullanımı ve bütçe krizi gibi ekonomik; ihtilafli bölgeler gibi jeopolitik sorunlar ile etnik ve mezhep kaynaklı iktidar paylaşımı gibi siyasal; insan hakları ve su, elektrik gibi temel insan ihtiyaçlarının karşılanamayışı gibi sosyal boyutlarıyla sınıflandırılabilir.

²⁰¹ Uluslararası Kriz Grubu, *Arming Iraq's Kurds: Fighting IS, Inviting Conflict*, Middle East Report No 158, [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/158-arming-iraq-s-kurds-fighting-is-inviting-conflict.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/Middle%20East%20North%20Africa/Iraq%20Syria%20Lebanon/Iraq/158-arming-iraq-s-kurds-fighting-is-inviting-conflict.pdf) (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2015), s. 12.

Ekonomik Temelli Çatışmalar

Petrol, Irak ekonomisini ayakta tutan yegâne unsurdur. Petrolün ülke için bir zenginlik kaynağı mı yoksa bir çatışma kaynağı mı olduğu konusu tartışılacaktır; her hâlükârda petrol, Irak'ta düzen ve istikrarın temel dayanağı olarak görünmektedir. Petrolün ulusal ve uluslararası önemi malumdur. Petrolsüz bir dünya düzeni bugün için mümkün görünmediğinden, petrol üzerinden yaşanan rekabet, savaşa varan çatışmalara kadar uzayabilmektedir.

Kuzey Irak petrol üretimi, iç ve dış siyasi sorunlar nedeniyle istikrarsız bir seyir izlemektedir. Petrol rezervleri bakımından Orta Doğu ülkeleri ile kıyaslandığında en zengin rezervlere sahip ülkelerden biri olan Irak'ın, 99,84 milyar varil ile dünya rezervlerinin %9,7'lik bir kısmına sahip olduğu hesaplanmaktadır. Petrol rezervleri kadar zengin olmamakla birlikte, Irak açısından önemli olan bir diğer ekonomik kaynak ise doğal gazdır. Kesin olmamakla birlikte, ülkedeki toplam rezervler, 3 ila 3,5 trilyon m³ dolayında hesaplanmaktadır.²⁰² Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın (CIA) tahminine göre, hükümet gelirlerinin %90'ı ve döviz gelirlerinin %80'i petrol kaynaklıdır.²⁰³ Enerji kaynakları, Irak ekonomisinin can damarıdır. Ülke enerji kaynakları, küresel güçler için de büyük önem taşımaktadır. Durum böyle olunca enerji kaynakları, Irak'taki çatışmanın önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Irak petrol altyapısının en az %40'ı ülkenin kuzey kesiminde bulunmaktadır. Kürtler, kaynaklardan yararlanmak için, kendi petrol kanunlarını oluşturarak ve bazı ülkelerle iş birliği anlaşmaları imzalayarak, ortak iş birliğine gitmeleri için merkezi hükümeti ikna

²⁰² Hayati Doğanay ve Selçuk Hayli, "Irak'ın Başlıca Coğrafi Özellikleri ve Petrol Yatakları", *İkinci Orta Doğu Semineri Dünden Bugüne Irak Bildirileri*, Cilt I, Elazığ, Fırat Üniversitesi Basımevi, s. 236.

²⁰³ Anthony H. Cordesman ve Sam Khazai, "Violence in Iraq: The Growing Risk of Serious Civil Conflict", 9 Eylül 2013, http://csis.org/files/publication/130909_Violence_in_Iraq_Growing_Risks.pdf (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. 5

etmeye çalışmaktadır. Ulusal parlamentoda petrol mevzuatı üzerinde uzlaşılammış olunmasına rağmen, petrol anlaşmaları Irak Kürtlerine kendi ekonomilerini oluşturma fırsatı vermektedir. Irak Merkezi Hükûmeti ise IKBY'nin bağımsız bir şekilde anlaşma yapmasına karşı çıkmakta ve IKBY ile anlaşma yapan şirketleri kara listeye almaktadır.²⁰⁴

IKBY hesaplarına göre harcamaların karşılanabilmesi için her ay 200 bin varilden fazla ihracat yapılması gerekmektedir. IKBY Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami, 2014 yılı itibarıyla ihracatı 400 bin varile yükseltmek istediklerini belirtmiştir. Kerkük'ün de katılımıyla birlikte, üretim miktarı 2015 yılında 1 milyon varil olarak hedeflenmiştir. Bu miktarın, Bağdat'ın IKBY'ye olan borçlarının tamamını karşılayacağı düşünülmüştür.²⁰⁵

Irak özelinde bütçe kaynaklarının paylaşımı, Kürt tarafı ile Merkezi Hükûmet karşı karşıya getirmektedir. IKBY kendilerine bütçeden verilmesi gereken payın verilmediğini ileri sürerken; merkezi hükûmet de Kürt tarafını kendilerinden bağımsız petrol anlaşmaları yapmaları ve sattıkları petrolden merkezi bütçeye aktarım yapmamaları gerekçeleriyle suçlamaktadır. Bütçe krizi, Irak iç siyasetinin karmaşık bir hâl almasına neden olan unsurlardan biridir. Irak Parlamentosu'nda bütçe üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar IKBY'nin bütçeden alacağı payın ödenmesine engel olmuştur. Bunun üzerine kriz daha da büyüyerek, IKBY Başkanı Mesut Barzani'nin Irak Başbakanı Nuri El Maliki'yi tehdit etmesine kadar uzanmıştır.

²⁰⁴ W. Andrew Terrill, "Regional Spillover Effects of the Iraq War", Ekim 2008,

<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB901.pdf>

(Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. 48.

²⁰⁵ Gareth Stansfield, "Kurdistan Rising: To Acknowledge or Ignore the Unraveling of Iraq", Middle East Memo Number 33, Temmuz 2014, <http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2014/07/kurdistan-iraq-isis-0731/kurdistan-iraq-isis-stansfield-0731.pdf>

(Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. 5.

Bütçe krizi nedeniyle hükümet karşıtı gruplar, bütçe görüşmelerini boykot ederek görüşmelere katılmamıştır.²⁰⁶

Neredeyse bütün siyasi parti ve gruplar, bütçe krizini, 2014 parlamento seçimleri öncesi siyasi avantaj sağlamak için kullanmıştır. Irak'ta Sünnilerin liderliği rolünü üstlenen Usame El Nuceyfi, Irak Parlamentosu'ndaki Sünni milletvekillerini yanına çekerek bütçe oturumlarını boykot etmiştir. IKBY de bütçe taslağını, petrol ihracatına ilişkin engellemeler ve yaptırımlara yönelik maddeler içermesi nedeniyle kabul etmediğini belirterek, parlamento oturumlarına katılmamıştır. Bütçeden Kürt tarafına tahsis edilecek oran ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin petrol ihracatına dair sorumluluk ve yetkileri bütçe krizinin temel anlaşmazlık nedenleri olarak ortaya çıkmıştır.²⁰⁷ Taraflar günümüzde dahi bütçe sorununu ve karşılıklı hak ve sorumluluklara dair sorunları çözebilmiş değildir.

Irak'ta aktörler arası ekonomik çatışmaların bir diğer nedeni de, ticari tutum farkı ile bölgesel gelişmedir. Örneğin IKBY, yabancı yatırımcı için güvenceler sunmaktadır. Enerji, inşaat, altyapı, ve müteahhitlik hizmetleri yabancı yatırımların başında gelmektedir. Total, Exxon Mobil, Chevron, Gazprom ve Genel Enerji gibi yabancı şirketler, Kuzey Irak'a büyük yatırımlar yapmaktadır. Ancak DEAŞ'a yönelik mücadele sonucunda petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte petrol şirketleri, Irak'ın gelişmesi için söz verdikleri yardımlarda

²⁰⁶ Bilgay Duman, "Irak'ta Bütçe Krizi", (der.) Seyfi Kılıç, *Orsam Yönetici Özeti*, Sayı 28, 10-16 Mart 2014, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014313_y%C3%B6netici%20%C3%B6zeti-say%C4%B1%2028.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2015), s. 2.

²⁰⁷ *Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği*, Orsam Rapor No 190, Haziran 2014, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201475_190rap.pdf (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2015), s. 11.

milyonlarca dolarlık kesintiye gitme kararı almışlardır.²⁰⁸ Öte yandan, 2003 müdahalesi sonrasında 13 sayılı Irak Yatırım Teşvik Kanunu Ocak 2007'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile 250 bin Dolar üzerindeki tutarlarda ve petrol, bankacılık ve sigortacılık sektörleri dışında gerçekleşecek yatırımlar, yabancı yatırımcıları koruyacak şekilde düzenlenmiştir.²⁰⁹ Ancak Merkezi Hükûmet ile IKBY uygulamaları arasında eş güdüm ve paralellik olmaması, Irak'a yönelik ihracat uygulamalarını belirsiz hâle getirmektedir.²¹⁰ Bu durum da ülkenin ticari kazanımlarına zarar vermekte ve yine taraflar arası sorunlara yol açmaktadır.

Siyasal ve Sosyal Temelli Çatışmalar

Irak'ta siyasi ve sosyal içerikli çatışmaların en güçlüsü IKBY ve Bağdat Hükûmeti arasında yaşananlardır. Soruna zaman zaman Sünni kesimin de dâhil olması ile çatışmalar içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Bu sorunlar etnik ve mezhep kökenli çatışmalar ve ihtilafli bölgeler gibi jeopolitik içerikli, ya da halkın elektrik, su gibi temel insani ihtiyaçlarının karşılanamaması türünden sosyal içerikli çatışmalardır.

2003 yılından beri önemli bir siyasi ve toplumsal değişim içinde olan Irak; bir yönüyle tarihsel yapısıyla özdeşleşmiş olduğu geleneksel yapı, diğer yönüyle işgal sonrası dinamiklerin oluşturduğu yeni olgular tarafından şekillendirilmektedir. Bu bağlamda ülkede siyaseti

²⁰⁸ Ahmed Rasheed, "Oil Companies Offer to Cut 2015 Spending in Iraq", *Reuters*,

<http://uk.reuters.com/article/2015/03/12/iraq-oil-contracts-idUKL5N0WE4OJ20150312> (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015).

²⁰⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, *Irak'ta Yatırım Olanakları Konferansı Sonuç Raporu*, <http://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/6072> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015), s. 16.

²¹⁰ Ekonomi Bakanlığı, *Pazara Giriş Engelleri 2015 Raporu*, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/ShowProperty?nodeId=%2FUCM%2FEK-205085> (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. 60.

etkileyen temel dinamikler; aşiretçilik, milliyetçilik, etnik ve mezhepsel siyaset, vizyon farklılıkları ve dış güçlerin ülke siyasetinde üstlendikleri roller şeklinde ifade edilebilir.²¹¹

Irak'ta Kürtler; en iyi örgütlenmiş ve siyasal, ekonomik ve askerî açıdan gün geçtikçe daha fazla imkâna sahip olan kesimdir. Irak Kürt muhalefetine geçmişi neredeyse yüzyılı aşmaktadır. Irak Kürtlerine tarih boyunca güç elde etme adına en büyük fırsatları sunan gelişme, 2003 tarihli İkinci Körfez Savaşı'dır. Anılan tarihten günümüze kadar Kürtler, sadece Irak'ta değil, Orta Doğu'da da ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri hâline gelmiştir. ABD'nin desteğini arkasına alan Kürt muhalefeti; ekonomik, siyasal, askerî ve sosyal açılardan büyük avantajlar elde etmeye başlamıştır.

Bağdat-Erbil anlaşmazlıklarının tarihsel ve siyasal kökenlerinin olduğu, bu sorunlara ekonomik sorunların eklenmesiyle tarafların çatışma iklimine girdiği söylenebilir. Saddam sonrası dönemde yapılan anayasanın da, sorunları çözmekten öte karmaşıktığı anlaşılmaktadır. Anayasal metinler aslında toplumsal sözleşme ya da uzlaşma metinleridir. Hâlbuki mevcut Irak Anayasası için aynı yorumda bulunmak mümkün görünmemektedir.

Irak'ın yeniden inşası aşamasında, 15 Ekim 2005 tarihli referandumda kabul edilen yeni anayasa metni, Irak'ın geleceği ile ilgili bir takım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Gerek anayasanın içerdiği hükümler gerekse Sünnilerin anayasa yapım sürecinden dışlanmış olmaları gerçeğini göz önünde bulunduranlara göre Irak Anayasası, ülkenin parçalanmasına neden olacak niteliktedir. Nitekim ne Kürtler ne de Şiiiler birleşik bir Irak istememektedirler.²¹²

²¹¹ Serhat Erkmen, *Irak'ta Mevcut Siyasi Durum ve Önemli Gelişmeler*, ORSAM Rapor No: 35, Ankara, Mart 2011, s. 6.

²¹² Cenap Çakmak, *Yeni Anayasa Sonrasında Irak Parçalanır mı? TASAM Stratejik Rapor*, Aralık 2005, http://www.tasam.org/files/pdf/raporlar/yeni_anayasa_sonrasi_irak_parcalanir_mi_a9ac08e6-f578-4a9b-ba6e-1432829a6c71.pdf (Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2015), s. 3-4.

Erbil merkezli IKBY, 2005 Irak Anayasası ile federal bölge statüsü kazanmasına rağmen, kendisine tanınan hak ve yetkileri aşarak bağımsız bir devletmiş gibi hareket etmektedir. Bu noktada en belirgin örnek; Kuzey Irak'ta çıkarılan petrol ve doğal gazın üretimi, paylaşımı ve ihraç edilmesidir. Irak Anayasası'na göre dış politikanın oluşturulması ve uluslararası ticaret politikalarının belirlenmesi ile petrol ve doğal gaz gelirlerinin paylaşılması yetkileri, merkezi yönetimin elindedir.²¹³ Ancak tarafların buna uygun hareket etmemesi çatışma doğurmaktadır.

Ülke siyasal sisteminin iyi işlememesi, ortaya çıkacak muhtemel bir yönetim boşluğu ve çok farklı bölünme senaryolarını doğuracaktır. Kurulacak bağımsız bir Kürt devleti, bu senaryonun birinci ve en güçlü ihtimalidir. IKBY, ekonomik ve siyasi gücünü artırarak ordusunu güçlendirmektedir. IKBY, bütçesinin %94'ünün Bağdat'a bağlı olmasını kendine birincil tehdit olarak görmektedir. Diğer taraftan, IKBY'nin Irak bütçesinin %17'sini alması, ülkedeki diğer kesimleri rahatsız etmektedir. Kürtlerin Irak'taki mücadele ve tecrübeleri göz önüne alındığında, bağımsızlık hedeflerinden vazgeçmeyecekleri aşikârdır.²¹⁴ Kürtler, uzun yıllar boyunca Irak'ta iktidarı elinde bulunduran kesimlerle çatışma hâlinindedir. 2003 sonrası iyice güçlenen Kürtlerin herhangi bir bağımsızlık hareketi, silahlı çatışmalara neden olabilir. Kürt Bölgesi'nde çıkabilecek bir çatışma,

²¹³ Konur Alp Koçak, "Irak'ın Bölünme İhtimali ve Ankara-Erbil-Bağdat Üçgeni", Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, http://tasav.org/usr_img/yayinlar/analiz/analiz_6_dpa_2_irakpetrol_kocak_son.pdf (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2015), s. 9.

²¹⁴ Bill Park, "Turkey-Kurdish Regional Government Relations after the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map?", <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub1190.pdf> (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2015), s. 42-43.

İran ile ABD'yi de karşı karşıya getirebilir.²¹⁵ Benzer şekilde Suriye ve Türkiye'nin de çıkarları, bu tür bir çatışma ortamından etkilenecektir.

İrak'taki Sünni egemenliği, Saddam rejiminin devrilmesiyle düşüşe geçmiştir. Şiiilerin geçmişten gelen kırgınlıkları ve Sünnilerin sahip olduğu korkular; mezhepsel çatışmalar ve bireysel, siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklara dönüşmüştür. Sünni ve Şii isyancı gruplar; koalisyon güçlerine, Irak Hükûmeti'ne ve sivillere saldırılarda bulunmuşlardır. İç siyasette yaşanan rekabet, Güney Irak'ta şiddet olaylarına neden olmuştur. 2006'dan 2008'e kadar Bağdat, Anbar ve diğer bölgelerde, isyancı Sünni gruplar ve yabancı savaşçılar ile El Kaide üyeleri çatışmıştır. Bununla birlikte Şii siyasi grupların büyük bir kısmı, 2005 ve 2006 yıllarında ülkenin siyasal sistemine katılarak şiddet olaylarını terk etmiştir.²¹⁶ Ancak aynı durum kendini dışlanmış hisseden Sünni kesim için geçerli olmamıştır.

İrak'ta bütün grupların yönetime katılması ve gücün adil paylaşımı noktasında hazırlanan Anayasa, herhangi bir etnik veya mezhepsel ayrıma izin vermeyecek biçimde kurgulanmıştır. Devlet yönetimini şekillendirme sürecinde, gayriresmî olarak Şiiilerin Başbakanlığı, Sünnilerin Parlamento Başkanlığını ve Kürtlerin de Cumhurbaşkanlığı makamını alması üzerinde anlaşılmıştır.²¹⁷

²¹⁵ Inga Rogg ve Hans Rimscha, "The Kurds as Parties to and Victims of Conflicts in Iraq", *International Review of the Red Cross*, Cilt 89, Sayı 868, Aralık 2007,
https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-868_rogg.pdf

(Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2015), s. 842.
²¹⁶ Christopher M. Blanchard, *Islam: Sunnis and Shiites*, Washington D.C., Congressional Research Service, 28 Ocak 2009,
<http://fas.org/irp/crs/RS21745.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2015), s. 2.

²¹⁷ Kenneth Katzman, *Iraq: Politics, Security and U.S. Policy*, Washington D.C., Congressional Research Service, Nisan 2015,
<https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS21968.pdf>
(Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2015), s. 3.

Saddam döneminde yaşanan savaş ve ambargolar ile Saddam sonrası yaşanan çatışma ve iç savaş hâli, Irak'ı uzun zamandır olumsuz etkilemektedir. Bunun temel nedenlerinden biri, mezhep farklılığının aynı ülkenin insanlarını kutuplaştırarak birbirinden ayırmasıdır. Örneğin Sünnilerin, Kürdistan sınırları boyunca kendi bağımsız bölgelerini kurma düşüncesini dillendirmesi, yönetimden duydukları memnuniyetsizliğin bir göstergesidir.²¹⁸

Abuzeyd'e göre Irak'taki mezhep savaşları, son yılların en üst düzeyine ulaşmış bulunmaktadır. Bu bağlamda ülke, bölgesel güçlerin iktidar mücadeleleri arasında bir tür hedef tahtası hâline gelmiştir. Suriye'de yaşanan iç savaşın etkilerinin Irak'ta da hissedilmesi neticesinde, bölgesel güçler iktidar mücadelesi verirken karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaktadırlar. Şiiler, Suudi Arabistan'ı bölgedeki Sünnileri finanse etmekle itham ederken; Sünniler de, Şii Başbakan Nuri El Maliki'yi ağırlığını İran'dan yana kullanmakla suçlamıştır.²¹⁹ Bununla birlikte Suriye'deki iç savaş, Irak'ı mezhepsel bir güç mücadelesinin içine her geçen gün daha fazla çekerek, ülkedeki gerginliği artırmaktadır. DEAŞ'ın ülkenin büyük bir bölümünü kontrolü altına alması, ABD'nin yeniden belirleyici bir aktör olarak Irak'a dönmesi ve uluslararası koalisyona öncülük ederek olaylara müdahale etmesi, İran'ın desteğini çekmesiyle birlikte Sünni ve Şii grupların eleştiri odağı hâline gelen Maliki'nin iktidarı kaybetmesi, Haydar Abadi'nin yeni hükûmeti kurmayı başarması ile

²¹⁸ Public International Law & Policy Group, "Power-Sharing in Iraq: Impossible or Inevitable?"
<http://publicinternationallawandpolicygroup.org/wp-content/uploads/2014/07/PILPG-Iraq-Roundtable-Report1.pdf>,
(Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2015), s. 7.

²¹⁹ Nahed Abuzeyd, "Bölgesel Güç Mücadelesinde Sıkışan Irak Siyaseti", 2 Mayıs 2014,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140502_irak_mezhep,
(Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2015)

Bağdat'ta yeni bir siyasi düzenin oluşması, ülke siyasetinde dinamik bir sürecin yaşanmasına neden olmaktadır.²²⁰

Irak'ta etnik ve mezhebe dayalı kesimler, komşu ülkelerdekilerle benzer yapılar gösterir. Bu nedenle Irak'ta yaşananlar ile komşu ülkelerde yaşananlar birbirlerini etkileme kapasitesine sahiptir. Örneğin İran'ın gözü adeta Irak'taki gelişmelerin takipçisidir. Aynı zamanda Irak'ta yaşananlar da İran'ı etkileyebilmektedir. Benzer şekilde Türkiye ve Suudi Arabistan da Irak ile yakından ilgilidir.

Irak'ın dini, etnik ve mezhepsel açılardan çeşitlilik gösteren yapısıyla birlikte gruplar arasında yaşanan çatışmalar ve ülkede görülen terör olayları, ülkenin bölünmesi senaryolarını kuvvetlendirmektedir. Bu senaryoların en güçlüsü, Kürtlerin kendi devletlerini kurmasıdır. Her ne kadar kendi ekonomilerine ve askerlerine sahip olsalar da, komşu ülkeler olan İran, Türkiye ve Suriye'nin devletleşme bakımından Kürtlere desteği bulunmamaktadır. Bilakis, kurulması muhtemel bir Kürt devleti, bu devletlerin kırmızı çizgisidir. Bu ihtimal, bölgesel bir çatışma riski olarak ön plana çıkmaktadır. Geçmişte yaşadıkları acı tecrübeler, Kürtleri günümüzde daha itidalli ve rasyonel davranmaya itmektedir.

Irak'ta bölünmenin olması durumunda bir iç savaş, karışıklık ve çatışma ortamı oluşabilir. Ancak bölünme senaryolarında hangi grupların ne şekilde ön plana çıkacağı ve hangi rolleri oynayacağı kesin çizgilerle ayırt edilememektedir. Irak'ta yaşanması muhtemel bir bölünme, Irak'ın kaç parçaya ayrılacağı, kargaşa ortamını doğuracak olan çatışmaların hangi merkezden başlayacağına göre şekillenecektir. Merkezden başlayacak bir çatışmanın üç veya daha fazla bölünmeye yol açacağı, kuzeyden başlayacak bir bölünmede ülkenin ilk aşamada ikiye bölünmesi gibi olası sonuçlar beklenmektedir. Irak'ta yaşanacak

²²⁰ Afra Abdelhalim ve diğerleri, "Türkiye-İrak İlişkileri", (der.) Nebi Miş ve diğerleri, 2014'te Türkiye, Ankara, SETA Yayınları, http://file.setav.org/Files/Pdf/20150105142403_2014te-turkiye-pdf.pdf (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2015), s. 211-213.

bir çatışmanın nedenleri ve boyutu ne olursa olsun, iç çatışmaların sürmesi özellikle komşu ülkeler olmak üzere, dış ülkelerin çatışma karşısında izleyecekleri politikalara bağlıdır.²²¹

Irak'ta bir diğer önemli jeopolitik kaynaklı siyasal çatışma nedeni de, ihtilafli bölgeler sorunudur. Irak'ta ihtilafli bölge olarak adlandırılan yerler temelde, Musul, Diyala ve Selahattin'e bağlı bazı ilçeler ile nahiyelerdir. Musul'un Mahmur, Telafer, Şincar, Şeyhan, Akra, Tilkeyf, Hamdaniye ilçeleri; Diyala'nın Hanekin ve Kifri ilçeleri ile Beledruz ilçesinin Mendeli ve Kazaniye nahiyeleri ve Selahattin'in Tuzhurmatu ilçesidir. İhtilafli bölgeler, Irak Merkezi Hükûmeti ile Bölgesel Kürt Yönetimi arasında uzlaşılamayan idari ve askerî bir sorundur. Bu bölgelerin bir kısmı Kürtlerin, bir kısmı Merkezi Hükûmet'in yönetimi altındadır. Kürtler ihtilafli bölgeleri genişletme eğilimindedir. Örneğin Kerkük, ihtilafli bölgeler arasında sayılmamasına rağmen Kürtler tarafından bu bölgelere dâhil edilmiştir. Irak Anayasası'nın 140. Maddesi'nde tartışmalı bölge olarak söz edilen tek yer Kerkük iken Kürtler; Tuzhurmatu, Hanekin, Mendeli, Başhika, Akra ve Sincar'ı da tartışmalı bölgelere dâhil etmişlerdir. Ancak günümüzde, başta Kerkük olmak üzere bazı bölgeler fiilen Kürtlerin eline geçmiştir. Bu durum Irak'taki diğer aktörlerle Kürtler arasında gelecekte patlaması muhtemel, ciddi ve şimdilik dondurulmuş bir çatışma nedeni olarak varlığını korumaktadır.

2003 müdahalesi sonrasında Irak'ta alt ve üstyapı tamamen çökmüştür. Devleti yönetenler bir enkaz ile karşı karşıya kalmışlardır. Siyasi iradenin çözmesi gereken birçok problem birikmiştir. Su problemlerine uzun vadeli çözümler getirilmesi, kamuya ait bazı kuruluşların modernleştirilmesi veya özelleştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımları çekmek için yeni mevzuatın düzenlenmesi, petrol sektöründe boru hatları ve Körfez tesislerinin gözden geçirilerek

²²¹ Serhat Erkmen, "Irak Hangi Şartlarda, Nasıl Parçalanabilir? En Kötüye Hazırlıklı Olmak", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 37, s. 8-12.

yenilenmesi gerekmektedir. Ülkede eğitim ve sağlık bakanlıklarının yeniden canlandırılması, mülteci ve yer değiştirmiş insanların problemlerinin çözülmesi, iç ve dış tehditlere karşı Irak Ordusu'nun güçlendirilmesi, polis ve güvenlik kuvvetlerinin hukuki zemine oturtulması, rüşvet ve organize suçların önlenmesine yönelik politikaların düzenlenmesi gerekmektedir.²²²

Irak'ta iç aktörler arası çatışmanın bir diğer boyutunu da, sosyal nedenler oluşturmaktadır. Terör olayları, bazı sosyal ve siyasal nedenler dolayısıyla büyük artış göstermiştir. İnsanca yaşama koşullarından yoksunluk, sosyal çatışmalara zemin oluşturmaktadır. Rüşvet ve şiddet sarmalı devam ederken, Irak hane halklarının %60'ı güvenli su içme, sağlık, günlük 12 saat elektrik sağlanması gibi temel hizmetlere erişimde sıkıntı yaşamaktadır.²²³ Halk, Ağustos 2015'in ilk günlerinden itibaren, iki hafta boyunca gösteriler düzenleyerek elektrik kesintilerini protesto etmiştir. Bu sorunun yakın vadede çözülebileceğine dair emareler de bulunmamaktadır. Ülkede su ve elektrik ihtiyacının karşılanamaması, sosyal huzursuzluklara neden olmakta ve devlet yönetimine tepkiyi artırmaktadır.

Irak'ta patlayan bombalar ve yaşanan terör olayları, neredeyse gündelik yaşamın bir parçası hâline gelmiştir. Ulusal güvenlik sisteminin oluşturulamaması, ülkeyi terör örgütleri için cazip bir merkez hâline getirmiştir. Eğitim, sağlık ve adalet sisteminin çökmesi, terör örgütlerinin rahatça taraftar kazanmalarına ortam sağlamaktadır. 2006 ve 2007'den bu yana yükselen şiddet, 2013'te ülkeyi neredeyse

²²² Elena Derby ve Anthony H. Cordesman, "The Uncertain Politics Behind Iraq's Election", *CSIS*, 12 Nisan 2010, http://csis.org/files/publication/100414_Uncertain_Politics_Iraq.pdf (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2015), s. 9.

²²³ Claire Spencer, Jane Kinninmont ve Omar Sirri, "Iraq Ten Years On", Mayıs 2013, http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Middle%20East/0513pr_iraqtenyearson_es.pdf (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2015), s. 3.

savaşa taşıyacak raddeye ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler Yardım Komisyonu'na (UNAMI) göre 2008'de 6 bin 787 sivil Iraklı öldürülmüş, 20 bin 178 Iraklı ise yaralanmıştır; 2013'te 7 bin 818 Iraklı ölmüş, 17 bin 981 Iraklı yaralanmıştır.²²⁴ 11 Aralık 2014 ile 30 Nisan 2015 tarihleri arasında bu sayı daha da artarak sivillerden 14 bin 447 ölü ve 29 bin 189 yaralıya ulaşmıştır.²²⁵ 2015'te 3,1 milyon Iraklı yerinden edilmiş olup, bunların 2,9 milyonu kamplarda yaşamaktadır. Ayrıca 8,6 milyon kişi yardıma muhtaç durumdadır. Son bir yıl içinde insani yardıma muhtaç Iraklıların sayısı %400 artmıştır.²²⁶

Irak, 2014 yılı *Uluslararası Terör Endeksi*'ne göre terörizmden en fazla etkilenen ülke olmaya devam etmiştir. Terör olayları 2012-2013 döneminde %162 oranında artmıştır. Bu saldırıların %77'si DEAŞ olarak adlandırılan grup tarafından üstlenilmiştir. Çok eski bir örgüt olan Ensar El İslam Örgütü, sonradan DEAŞ'a katılmıştır. 2013 yılında kurulan ve Şii terör grupları arasında yer alan Mukhtar Army ve 2012 yılında El Kaide'nin bir uzantısı olarak kurulan El Nusra yeni terör oluşumlarıdır.²²⁷

²²⁴ Anthony H. Cordesman ve Sam Khazai, "Iraq in Crisis", *CSIS*, http://csis.org/files/publication/140513_Cordesman_IraqInCrisis_Web.pdf (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. 1.

²²⁵ UNAMI/OHCHR, *Report on the Protection of Civilians in the Armed Conflict in Iraq: 11 December 2014–30 April 2015*, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI_OHCHR_4th_POCReport-11Dec2014-30April2015.pdf (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. i.

²²⁶ OCHA, *Iraq Humanitarian Situation Report 54: 22-28 July 2015*, https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/ocha_iraq_humanitarian_situation_report_54_22-28_july_2015_0.pdf (Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2015), s. 1.

²²⁷ Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2014*, http://static.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Terrorism%20Index%20Report%202014_1.pdf (Erişim Tarihi: 8 Haziran 2015), s. 6.

Ülkenin içinde bulunduğu çatışma ve kargaşa ortamı, sivil toplumun bir araya gelmesine ve güçlenmesine engel olmaktadır. Eğitimden sağlığa, adaletten güvenliğe kadar birçok alanda sorunlar söz konusudur ve insan hakları bu ortamdaki olumsuz etkilenmektedir. Bu problemlerin kısa ya da orta vadede ortadan kalkması zor görünmektedir. Kadın hakları bakımından Irak'ta bir sosyal sorun olarak toplumu olumsuz bir biçimde etkileyen unsurların başında, ülkede yaşanan güvenlik sorunu ve yoksulluk problemi gelmektedir. Bunun yanı sıra, çatışma ortamı ile birlikte yaşanan aile içi şiddet ve çok sayıda erkek nüfusun saldırılarda hayatını kaybetmesi, kadınlar üzerindeki sorumluluk ve baskıyı artırmıştır. Ülkede yaşanan bu durum neticesinde kadın haklarını savunanlar, militan grupların hedefi hâline gelmiştir. Saddam döneminde siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlığın olumsuz etkileriyle mücadele etmek zorunda olan kadınlar, ABD işgali sonrasında da benzer şekilde özgürlükleri kısıtlayıcı politikaların mağduru olmuştur.²²⁸

ABD Dışişleri Bakanlığı 2013 yılı *Irak İnsan Hakları Raporu*'na göre Irak'ta; kayıp vakaları, gözaltılar ve cezaevlerinde yaşamı tehdit eden durumlar, duruşma öncesi keyfi ve uzun tutuklama süreleri ve bazen tecritler gibi temel insan haklarına aykırı durumlar yaşanmaktadır. Güvenlik güçlerinin ve kamu çalışanlarının kayırılması ile hukuki düzenlemelerin adaleti tesis etmekte yetersiz kalması, insan haklarını olumsuz etkilemektedir. Yargı birimlerinin vatandaşların problemlerinin çözümünde etkisiz kalması, emlak sorunlarının çözülememesi, özel hayata müdahale, basın sınırlandırılması, düşünce özgürlüğünün engellenmesi, gösteri ve yürüyüş özgürlüklerinin kısıtlanması, gazetecilere yönelik şiddet, taciz ve tehdidin artması, işçi haklarının sınırlandırılması, serbest dolaşım özgürlüğünün kısıtlanması, mülteci sayısının artması, cinsiyet eşitsizliği ve kadınlara karşı ayrımcılık, dinsel ve etnik ayrımcılık ve

²²⁸ Bilgay Duman, "Irak'ta Kadınların Durumu ve Siyaset: Türkmen Kadınlar Örneği", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos 2009, s. 99.

insan kaçakçılığı gibi konular, Irak'ın başlıca insan hakları sorunlarıdır.²²⁹

Irak nüfusu 1977 yılında 12 milyon iken, bu sayı 2009 yılında 32 milyonu aşmıştır.²³⁰ 2015 yılı verilerine göre resmî olmayan nüfus 35 milyonun üzerindedir. Nüfus, ülkede süregiden savaflara, çatışmalara, ekonomik ve siyasi zorluklara rağmen sürekli artmaktadır. Bu durum; sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar ile yeni çatışmaları da beraberinde getirmektedir.

BM verilerine göre, kırsal alanlarda içme suyuna ulaşım oranı, 2000 yılında %46, 2002 yılında %48 olmuştur. Bu oran şehirlerde %92 olarak gerçekleşmiştir. Irak Sağlık Bakanlığı'nın 2004 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, ilk yardım kliniklerinin üçte biri, hastanelerin sekizde biri, aile planlaması kliniklerinin üçte biri ve çocuk bakımı kliniklerinin yedide biri işgal boyunca ve sonrasında yağmalama ve diğer ciddi hasarlara maruz kalmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ülkenin iki ana kamu sağlığı laboratuvarı yıkılmış ve bazı kliniklerin önemli ekipmanları zarar görmüştür.²³¹

SONUÇ

Irak sorununda çatışmanın doğrudan tarafları ve iç aktörler olarak Kürt, Şii, Sünni Araplar ve DEAŞ; dolaylı tarafları ve dış aktörler olarak ABD, AB, İran ve Türkiye bu çalışma dâhilinde analiz edilmiştir. DEAŞ ile ilgili çatışmada, iç aktörler dışında, ABD ve İran

²²⁹ ABD Dışişleri Bakanlığı, *Iraq 2013 Human Rights Report*, <http://www.state.gov/documents/organization/220565.pdf> (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2015), s. 1.

²³⁰ *Irak İstatistikleri*, ORSAM Rapor No 100, Ocak 2012, http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/2012223_Bookirak22.pdf (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2015), s. 14.

²³¹ İnci Selin Aydın, "Irak Cumhuriyeti Ülke Raporu", 2008, <http://www.solar-academy.com/menus/Irak-Cumhuriyeti-Ulke-Raporu-2008-IGEME.015818.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2015), s. 5.

doğrudan taraflar olarak görülmektedir. Aktörler arasındaki sorunlar ekonomik, sosyal ve siyasal içeriklidir. Bu sorunlar, yolsuzluk, rüşvet, idari yetersizlik, ekonomik kalkınmayı sağlayamama, bütçe paylaşımı, ihtilafli bölgeler, petrolün dağıtım yetkisi ve elde edilen gelirin bölüşümü, siyasal temsil ve iktidarın paylaşımı, kamu hizmetlerinin yeterli işlememesi, güvenlik, elektrik ve su gibi temel insan ihtiyaçlarının karşılanamaması ve insan hakları sorunları gibi çatışma unsurları olarak ifade edilebilir. Bahsi geçen sorunlar, DEAŞ hariç olmak üzere, çatışma seviyesi olarak şiddet içermeyen ancak görünür şiddete doğru yönelen olaylar ve uygulamalar şeklinde cereyan etmektedir. DEAŞ'ın içinde olduğu çatışmalar ise, çatışma düzeyi açısından şiddet içeren çatışmalar türünden olup, sistematik şiddetin uygulandığı aşama olarak iç savaşa dönüşmüş durumdadır.

Kürt tarafının çatışma ile elde etmek istediği kazanımın, temelde devletleşmek olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde Şii ve Sünni kesimin de aynı talebi idealize ettiği görülmektedir. Bu talebe taraf olmayan aktör içi gruplardan da söz etmek mümkündür. DEAŞ terör örgütü, kendini bir devlet olarak ilan etmiş durumdadır. Bu kazanımını silahlı çatışmaya varan bir yöntem olarak savaşla sağlamlaştırmak istemektedir. Bunun için her türlü gayrimeşru ve insanlık dışı yöntemlere başvurmakta da sakınca görmemektedir. DEAŞ'ın varlığıyla birlikte, özellikle Kürt tarafı, diğer taraflara silah tehdidini dondurmuş görünmektedir. Ancak DEAŞ sorunu belli bir aşamaya ulaşır ve taraflar kendi yollarını çizme aşamasına gelirse, başta Kürt tarafı olmak üzere, diğer tarafların da silaha ya da silah tehdidine başvurması oldukça güçlü bir olasılıktır. Bu aşamadaki çatışma çözümünün, diplomatik ve siyasi araçlar dışında, askerî araçları da içermesi kaçınılmaz görünmektedir.

Mevcut duruma bakıldığında, Irak'ta İkinci Körfez Savaşı sonrası devlet inşa süreci tamamlanamamıştır. Devlet otoritesi hâlâ zayıftır. Kırılgan siyasi yapı varlığını sürdürmektedir. Devletin çözmesi gereken ciddi siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar bulunmakla beraber, devlet bunları çözebilecek imkân ve kapasiteye sahip

görünmemektedir. Topraklarının bir kısmını DEAŞ'a kaptırılmış durumda olup, kısa ve orta vadede bu sorunu çözebilecek durumda değildir.

Irak'ta etnik ve mezhepsel ayrılıklar devam etmektedir. Askerî, bürokratik ve siyasi elitler, gruplar arası çatışmayı çözmeye yönelik değil, körükleyecek şekilde tutum geliştirmektedirler. Bu tutum, gruplar arası çatışmaları derinleştirmekte ve genişletmektedir. Psikolojik boyut itibarıyla geçmişten gelen sorunlar devam etmekte, gruplar arası ön yargılar sona erdirilememektedir. Örneğin Kürt ve Şii kesimlerin geçmişte iktidar olan Sünni Araplara yönelik tutumları hâlâ geçmişte yaşananlardan beslenmekte ve canlı tutulmaktadır. Bu ise taraflar arasındaki ayrımı daha da artırmaktadır. Tarihsel ve sosyal travmalar, ortak gelecek kurulması yönünde ciddi engel oluşturmaktadır.

ABD ve uluslararası toplum, Irak'ta çatışma sonrası yeniden yapılanma ve devlet inşa sürecinde, Irak halkına yeterince sosyal, psikolojik ve ekonomik destek vermediği için başarısız olmuştur. Bu nedenle, anılan eksikliklerin giderilmesi için derhâl harekete geçilerek yoğun çaba harcanmalıdır. İnsani yardımların dağıtımı, mültecilere ve yerinden edilen insanlara ekonomik, psikolojik ve sosyal destek için yerel ve uluslararası sivil aktörlerden destek alınmalıdır.

Siyasal istikrarın sağlanması için siyasi yapıya işlerlik kazandırılmalı, bunun için de gerekli altyapı ve hukuki düzenlemeler tamamlanmalıdır. Bunu da iç ve dış aktörler birlikte gerçekleştirmelidir. Bu vesileyle, siyasi sistemin büyük ölçüde dışında tutulan Sünnilerin ülke yönetimine hakkaniyetli biçimde katılımının sağlanması zorunludur. İhtilafli bölgeler sorunu, tüm gruplar tarafından ortak akılla tarihsel, sosyolojik ve demografik özellikler de göz önünde bulundurularak; BM, AB, ABD, İran ve Türkiye gibi aktörler de sürece dâhil edilmek suretiyle çözülmeye çalışılmalıdır.

Erbil ve Bağdat arasındaki çatışma, Irak'ta ve bölgede ekonomik, siyasi, askerî ve sosyal açılardan istikrarsızlığa neden olmaktadır.

Bağdat ve Erbil'deki yetkililer bir araya gelerek sorunları en kolaydan en zor olanına doğru çözmeye çalışmalıdır. Sorunların çözümüne dair bir yol haritası belirlenmeli ve acil eylem planı hazırlanmalıdır. ABD, İran ve Türkiye'nin de istikrarlı bir Irak için yüksek düzeyde katılımlı iş birliği toplantıları yaparak birlikte çalışması gerekmektedir. Bu öncelikli ülkeler dışında Ürdün ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkeleri de ikincil aktörler olarak katkı sunabilir. Bölge ülkeleri, iç aktörler için anlaşma taslakları hazırlayıp tarafların bunlar üzerinde uzlaşmasına çaba gösterebilir. Sivillerin, mültecilerin ve yerinden edilmişlerin güvenliğinin sağlanması, temel ihtiyaçların temini, sosyal hayatın canlandırılması, altyapının yeniden inşası, tarafsız medya ve sivil toplum örgütlerinin teşkili ve devlet kurumlarının işler hâle getirilmesi, bu bağlamda rol üstlenilebilecek diğer alanlardır.

Ayrıca taraflar arasındaki çatışmaların çözümü için, kısa, orta ve uzun vadede, dini kanaat önderlerinin desteğinden de yararlanılmalıdır. Toplum nezdinde büyük meşruiyet ve itibar sahibi olan bu kişiler, farklı etnik ve mezheplerden olacak şekilde, belli platformlarda ve belli aralıklarla bir araya getirilerek çözüme katkıda bulunmaları sağlanmalıdır. Dini liderlerin ortaya koyacağı çözüm önerileri dış aktörler tarafından da desteklenmeli ve basın-yayın organları aracılığıyla duyurularak toplum tarafından kabulüne gayret edilmelidir. Bu bağlamda sosyal, siyasal ve ekonomik çatışmaların çözümüne diaspora da dâhil edilebilir.

Irak'ta demokrasi ve birlikte yaşama kültürünün gelişmesi için eğitim kurumlarında ve medyada bilgilendirici ve eğitici programlar kurgulanarak, sosyal ve siyasal yapı güçlendirilmelidir. Özellikle AB ve ABD'nin ekonomik ve sosyal desteği bu çerçevede önemlidir.

Irak'ta sağlanacak enerji güvenliği, devlet mekanizmasını güçlendirecek ve refah düzeyinin artmasını sağlayacaktır. IKBY'nin sahip olduğu petrolü Türkiye üzerinden dünya piyasalarına satma girişimi ile Bağdat Hükûmeti tarafından bütçeden ayrılan paranın Erbil'e gönderilmemesine dair sorunlar için yabancı petrol şirketlerinin katılımcı olduğu, AB ve ABD'nin de destek verdiği

müzakere komisyonları oluşturulmalıdır. Ayrıca bu komisyonların çalışmasına ulusal ve bölgesel katkı sağlanmalıdır.

Ülkenin sosyal ve siyasal sorunlarının çözümü için adalet ve yargı düzeninin yeniden yapılandırılmasına ve mevzuatın yenilenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Hukuk sistemindeki boşluklar giderilmeli, ihtiyaca cevap veremediği alanlarda düzenlemelere gidilmeli, sosyal ve siyasal çatışmalara engel olması amacıyla tarafların uzlaşmasına dayanan ve toplumun her kesimini kucaklayan bir anayasa çıkarılmalıdır. Rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmacılığın engellenmesi, su ve elektrik gibi temel altyapı hizmetlerinin karşılanması için sistematik çözümler üretilmelidir.

Irak uzun yıllar içte ve dışta savaşlarla boğuşmaktadır. Çatışan taraflar arasındaki meseleler âdeta nasırlaşmış durumdadır. Bölgesel ve küresel aktörlerin Irak'a dair çıkar ve hesapları, ülkeyi içinden çıkılmaz sorunlara ve çatışmalara sürüklemektedir. Sosyal doku parçalanmış, alt ve üst yapı çöküntüye uğramıştır. Irak'ta çatışmaların sona erdirilmesi hayli zordur. Ancak iç aktörler, geleceklerini ayrılarak değil, birleşerek kurmak zorunda olduklarını fark etmelidir. Bunun dışında, Irak'taki çatışma ve istikrarsızlığın çok temel bir nedeni de dış müdahalelerdir. İkinci Körfez Savaşı'nda ABD müdahalesi buna en net örnektir. ABD, bugünkü çökmüş Irak'ın yegâne müsebbibidir. Bu nedenle öncelikle bölgenin kendi dinamikleriyle geleceğini kurgulamasına müsaade ve yardım edilmesi; sonrasında ise dış müdahalelerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Aksi hâlde Irak'ın uluslararası kamuoyunu daha uzun süre meşgul etmesi, ilave küresel ve bölgesel çatışmalara kaynak oluşturması ve Iraklıların geleceğinin tamamıyla karanlığa gömülmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan çatışmalar, ağırlıklı olarak devlet sınırlarına ve askerî kapasiteye yönelik tehdit oluşturmuştur. Bu bağlamda, devletler arası çatışmalara odaklanan Uluslararası Güvenlik alt-disiplini, büyük devletler arasındaki stratejik rekabet ve güçler dengesini incelemiştir. Devlet sınırları içinde cereyan eden ve toplumsal/insani güvenliği ilgilendiren meseleler analiz dışı tutulmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte öne çıkan devlet-içi çatışmalarda ise büyük devletlerin yanı sıra, farklı kimlik ve çıkarlara sahip aşiretler, azınlıklar, terör örgütleri, sivil toplum gibi devlet-altı aktörler de rol almaktadır. Devletler arası çatışmalara nazaran sivil halktan daha fazla can kaybına neden olan bu çatışmalar, sınır-aşan özelliği sayesinde bölgesel ve küresel güvenliği de doğrudan tehdit edebilmektedir. Ayrıca bu tür çatışmalar, sadece askerî değil, siyasi, ekonomik, sosyal-kültürel ve psikolojik nedenlere de dayanmakta ve gerek devlet gerekse toplum üzerinde ciddi olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Bu nedenle Barış Çalışmaları veya Çatışma Yönetimi/Çatışma Çözümü alt-disiplinlerinin önerdiği bakış açıları ve yöntemler üzerinden çatışmaları ele almak, kalıcı ve sürdürülebilir barışa ulaşmak adına katkı sağlayacaktır.

Türkiye'nin yakın havzasındaki devlet-içi çatışmalara odaklanan bu kitapta, başta Stratejik-Diyalog Modeli olmak üzere, Çatışma Haritalaması ve İkincil-Yol Diplomasi gibi Çatışma Yönetimi alt-disiplininde yer alan teorik modeller kullanılmıştır. Kitapta yer alan 21 makale, Cezayir'den Bahreyn'e, Ukrayna'dan Kıbrıs'a, çatışmaların ekonomik altyapısından çatışma çözümünde uluslararası örgütlerin rolüne kadar uzanan geniş bir örnek olay yelpazesi içermektedir.



ISBN 978-975-520-326-3



9 789755 203263

www.gundogan.com